

Läroarutbildningen
Examensarbete
Våren 2005

Skrivande och samtal i lärandets tjänst

Handledare:
Camilla Ohlsson

Författare:
Rebecka Svensson

Skrivande och samtal i lärandets tjänst

Abstract

Vygotskijs idéer kring sambanden mellan tanke och språk och Dysthes studier kring dialogiska klassrumsklimat bildar grundvalen för undersökningen. I den empiriska delen av uppsatsen finns intervjuer som har gjorts med lärare för skolår 7-9. Intervjuerna handlar om hur lärarna använder skrivande och samtal i undervisningen, vilka metodiska redskap som kommer i bruk för skrivande och samtal, samt i vilken mån de anser att språket har en grundläggande betydelse för lärandet. Ett resultat av den empiriska undersökningen är att lärarna i de samhällsorienterande ämnena och språk hade större medvetenhet om skrivande och samtal som medel till lärande än lärarna i naturorienterande ämnen och matematik. Undersökningens diskussion visar att det är viktigt att lärare har insikt i *hur* de ska arbeta med skrivande och samtal i undervisningen, eftersom det påverkar huruvida eleverna får rätt förutsättningar att arbeta efter läroplanens anvisning om att eleverna skall kunna uttrycka tankar och idéer i tal och i skrift.

Ämnesord: dialogiska klassrum, lärande, samtal, skrivande, språk, tanke

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	6
1.1	Bakgrund	6
1.2	Syfte	6
1.3	Uppsatsens uppläggning; sekundär- och primärmaterial	6
1.4	Teoretiska och metodologiska utgångspunkter	7
1.4.1	Teoretiska utgångspunkter	7
1.4.2	Metodologiska utgångspunkter	7
2	LITTERATURGENOMGÅNG	8
2.1	Om skrivande och samtal i skolan ur Lpo 94	8
2.2	Ur kursplanen för svenska	8
2.3	Sambanden mellan tanke och språk	9
2.4	Det dialogiska klassrummet	9
2.5	Skrivandet skapar ett kritiskt tänkande	10
2.6	Att skriva över ämnesgränserna	10
2.7	Metoder för att skriva i alla ämnen	11
2.7.1	Loggboken	11
2.7.2	Tankekartor	12
2.7.3	Kortskrivning	12
2.7.4	Kunskapsjournal	13
2.7.5	Processkrivning	13
2.7.6	Skrivportföljen	13
3	PROBLEMPRECISERING FÖR DEN EMPIRISKA DELEN	14

4	UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE	15
4.1	Val av intervjusort	15
4.2	Val och beskrivning av informanterna	15
4.3	Förberedelser inför intervjun	15
4.4	Genomförande av intervjun	15
4.5	Sätt att bearbeta materialet	16
5	REDOVISNING OCH ANALYS AV RESULTAT	17
5.1	Skrivande i undervisningen	17
5.1.1	Samhällsorienterande ämnen	17
5.1.2	Naturorienterande ämnen och matematik	17
5.1.3	Moderna språk och svenska	18
5.2	Samtal i undervisningen	18
5.2.1	Samhällsorienterande ämnen	18
5.2.2	Naturorienterande ämnen och matematik	19
5.2.3	Moderna språk och svenska	19
5.3	Metodiska redskap för samtal och skrivande	19
5.4	Åsikter om språkets betydelse för lärandet	20
6	DISKUSSION	22
6.1	Metoddiskussion	22
6.2	Diskussion av undersökningens resultat	22
6.3	Resultatens konsekvens för yrkesrollen	24
7	SAMMANFATTNING	25
	REFERENSER	26
	BILAGA	

FÖRORD

De två års erfarenhet som jag har av att vara lärare har gjort mig alltmer intresserad av hur man kan arbeta med skrivande och samtal som medel till lärande. Det är därför med glädje och tillfredställelse, som jag presenterar denna undersökning inom ramen för min utbildning. Eleverna av idag är inte vana med att ta in ny kunskap enbart genom att lyssna. Frågan är om passivt lyssnande någonsin har varit den bästa vägen till att inhämta kunskap. Grundsynen bakom Lpo 94 är också ett interaktivt klassrum. Problemet är snarast hur läroplanens intentioner bäst ska omsättas i praktiken. Här behövs metodisk medvetenhet hos lärarna i planeringen av skolarbetet. Jag vill med mitt arbete bidra till kunskap om hur bred denna medvetenhet är hos lärarna på fältet.

Örkelljunga i maj 2005

Rebecka Svensson

1 INLEDNING

1. 1 Bakgrund

Efter Gunilla Molloy's föreläsning på Högskolan Kristianstad höstterminen 2004 blev jag intresserad av hur skrivande och samtal kan användas som ett medel till lärande. Molloy beskriver i boken *Reflekterande läsning och skrivning* (1996) hur elever kan synliggöra sitt eget lärande genom att lärarna systematiskt använder skrivande och samtal i undervisningen. Ytterligare en person som har inspirerat mig är den norska språkforskaren Olga Dysthe, vars argument för språkets viktiga roll i inlärningsprocessen framträder, då hon i sin avhandling *Writing and talking to learn* (1995) – svensk översättning *Det flerstämmiga klassrummet* (1996) – jämför tre klasser, vilka inte har något annat gemensamt än att läraren oavsett ämne använder skrivande och samtal som verktyg till lärande i undervisningen. Måhända förefaller ämnet skrivande och samtal i lärandets tjänst som okontroversiellt, men jag anser att det kan vara av intresse att diskutera detta ämne i en uppsats med en empirisk undersökning.

1. 2 Syfte

Utgångspunkten för den här undersökningen är Vygotskijs idéer kring sambanden mellan tanke och språk och Dysthes studier kring dialogiska klassrumsklimat och de ambitioner som finns i Lpo 94 om hur skrivande och samtal ska användas som ett medel till lärande. Mitt mål är att genom djupintervjuer av lärare för skolår 7-9 i naturorienterade ämnen, samhällsorienterade ämnen, moderna språk, matematik och svenska ta reda på hur skrivande och samtal används i undervisningen. Undersökningen syftar även till att få klarhet i om lärarna i samhällsorienterade ämnen, naturorienterade ämnen, matematik och moderna språk finner delar ur kursplanen för svenska användbar även i dessa ämnen.

1. 3 Uppsatsens uppläggning; sekundär- och primärmaterial

I den här uppsatsen kan man urskilja två avsnitt, det ena består av en litteraturdel och det andra av en empiriskdel. Litteraturdelen innehåller en orientering kring samtal och skrivande som medel till lärande. Jag har valt att först presentera vad som står i Lpo 94 om skrivande och samtal i undervisningen och därefter lägger jag fram vad som står om detta i kursplanen för svenska. Litteraturgenomgången fortsätter därefter med följande delar: en kort översikt av Vygotskijs (Allard & Sundblad 1986) idéer kring sambanden mellan tanke och språk, en presentation av den norska språkforskaren Dysthes (1996) studier kring dialogiska klassrumsklimat, en kort sammanfattning av Blåsjös (2004) studie kring sambanden mellan

skrivande och förmågan att tänka utredande och en översikt kring metoden WAC som handlar om att skriva i alla ämnen och slutligen har jag valt att presentera olika metodiska redskap för användandet av skrivande och samtal i undervisningen.

Den empiriska delen innehåller en beskrivning av hur jag har gått till väga för att genomföra undersökningen, där kan man skönja följande delar: motivering och beskrivning av valet av intervju som datainsamlingsmetod, en beskrivning av informanterna samt en motivering till valet av dessa samt redovisning av bearbetningsmetoder. I redovisningen av resultatet av intervjuerna ges även kortfattade analyser och kommentarer och därefter följer en diskussion där resultaten knyts till litteraturdelen och uppsatsens syfte. Slutligen ges en sammanfattning av huvuddragen i litteraturdelen och den empiriska delen.

1. 4 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

1. 4. 1 Teoretiska utgångspunkter

Den här undersökningen har sin utgångspunkt från Vygotskijs idéer kring sambanden mellan tanke och språk och språkforskaren Dysthes studier kring dialogiska klassrumsklimat. Grundförutsättningen för undersökningen är att Vygotskijs antagande är riktigt ifråga om att tankarna blir synliga genom orden. En konsekvens av detta är att jag följer Dysthe när hon grundar sina huvudargument för dialogiska klassrumsklimat på Vygotskijs tankar om den nära kopplingen mellan tanke och språk. Likaså delar jag hennes förvissning om att språket har en central roll för lärandeprocessen, vilket gör att hon förespråkar att undervisningen organiseras kring samtal och skrivande. Den teoretiska utgångspunkten har styrt min formulering av intervjufrågorna.

1. 4. 2 Metodologiska utgångspunkter

Eftersom undersökningen syftar till att ta reda på hur lärare använder skrivande och samtal som medel till lärande, anser jag att det är förnuftigast att utföra undersökningen med hjälp av intervjuer. Jag har valt den kvalitativa metoden eftersom jag är intresserad av att försöka förstå och förklara samband istället för att med en kvantitativ metod mäta olika åsikter. I likhet med Denscombe (2000) vill jag betona att en fördel med den kvalitativa metoden är att man genom djupgående intervjuer kan utläsa de intervjuade personernas helhetssyn på frågan om samtal och skrivande i lärandets tjänst.

2 LITTERATURGENOMGÅNG

2. 1 Om skrivande och samtal i skolan ur Lpo 94

I Lpo 94 står det följande:

”Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola behärskar det svenska språket och kan lyssna och läsa aktivt och uttrycka idéer och tankar i tal och skrift” (Utbildningsdepartementet 1994:10).

Björk (1995), lärarutbildare vid institutionen för metodik vid Göteborgs universitet, menar att lyssna och läsa är två passiva kommunikationsformer som elever enligt undersökningar lägger mycket tid på. Om eleverna istället fick ägna mer tid till att tala och skriva skapas ett klassrum där eleverna blir den aktiva parten i kommunikationen. Målet är att eleverna ska kunna ”uttrycka tankar i tal och skrift”, skrivande och samtal ska alltså fungera som ett redskap till att tänka i alla ämnen och därför är det viktigt att veta hur dessa tankeredskap kan skapa lärande miljöer.

2. 2 Ur kursplanen för svenska

I kursplanen för svenska står det följande:

”Språket är också en väg till kunskap och den är av grundläggande betydelse för lärandet. Med hjälp av språket erövrar eleverna nya begrepp, de lär sig att se sammanhang, tänka logiskt, granska kritiskt och värdera. Deras förmåga att reflektera och förstå omvärlden växer. Språket har en nyckelställning i skolarbetet. Det utvecklar människans tänkande och kreativitet, hennes relationer till andra och hennes personliga och kulturella identitet. Genom språket blir kunskap synlig och hanterbar. Språkförmågan har alltså stor betydelse för allt arbete i skolan och för elevernas fortsatta liv och verksamhet” (Utbildningsdepartementet 1994, Kursplaner för grundskolan 1994:46).

Björk (1995) anser att kursplanen för svenska möjligtvis skulle kunna användas i alla ämnen, eftersom den tydligt pekar på att kunskap blir synlig och hanterbar genom språket. I likhet med Vygotskij (Allard & Sundblad 1986) visar kursplanen i svenska på språkets betydelse för lärandet.

2. 3 Sambanden mellan tanke och språk

L. S. Vygotskijs teorier handlar om sambanden mellan tanke och språk. *Tanken* kallar han ”inre språk”, det vill säga själva tänkandet som är riktat till en själv och *språket* är det ”yttre språket”, som är tal och skrift riktat till andra. Vygotskij menar att det är genom det yttre språket – talet och skriften – som man kan få tillgång till sina tankar. Tankarna blir alltså synliga genom orden, när vi talar och skriver förstår vi vad vi själva tänker (Allard och Sundblad 1986). Förbindelsen mellan tanke och ord är lång, när vi ska uttrycka en tanke går det inte att göra det exakt. Vygotskij framhåller:

”När talaren i talarstolen skall utveckla en tanke, sker det i ett temporärt förlopp på några minuter, även om tanken står klar för honom som en helhet och inte uppstår gradvis genom de enskilda enheterna, som i talet” (Allard & Sundblad 1986:63)

Vägen mellan tanke och ord är följaktligen lång och det gäller i synnerhet vägen mellan tanke och skrift. Det gäller att fånga de komplexa tankestrukturerna som finns i våra hjärnor och formulera dessa i skrift så att de kan förstås av andra (Allard och Sundblad 1986). Madsén (1996) menar att lärare med hjälp av gruppsamtal och kortskrivning kan hjälpa elever att sätta ord på sina inre tankar och idéer. Hon förklarar även att föreställningen om att man tänker först och talar sedan, gör att somliga elever ibland kan tro att färdigformulerade tankar bara hoppar ner på pappret. Vygotskij framhåller vidare:

”Språkets struktur representerar inte bara en enkel avspegling av tankens struktur. Man kan därför inte heller bara hänga språket över tanken som en färdigsydd klänning. Språket tjänar inte som uttryck för en färdig tanke. En tanke som omsätts i ett språk omstruktureras och förändras. Tanken uttrycks inte i ordet – den förlöper i ordet” (Allard & Sundblad 1986:63)

Det är alltså vad som händer när vi talar, och framförallt när vi skriver, som de egna tankarna utvecklas, eftersom språk och tanke utvecklas i ett ömsesidigt samspel.

2. 4 Det dialogiska klassrummet

Olga Dysthe är en språkforskare som gjort klassrumsstudier i både USA och Norge. I avhandlingen *Writing and talking to learn* (1995) driver hon tesen att lärande sker i samspel med skrivande och samtal. Detta fenomen kallar hon ”det dialogiska klassrummet”. Hon grundar sin tes på Vygotskijs tankar om den nära kopplingen mellan språk och tänkande.

Genom att organisera undervisningen kring skrivande och samtal, menar Dysthe, kan man skapa ett samspel mellan lärare och elever och genom detta samspel skapas förståelse. I alla klassrum finns skrivande och samtal, men det som skiljer klassrummen åt är *hur* skrivande och samtal används för att elever ska lära. I det traditionella klassrummet är undervisningen oftast monologisk, alltså en slags envägskommunikation som domineras helt av läraren. Einarsson och Hultman (1984) visar i en undersökning om språk och kön i skolan att klassrummet som språkmiljö kännetecknas av att läraren talar själv större delen av tiden, läraren står i regel för två tredjedelar av det som sägs under en lektion. Till skillnad från det dialogiska klassrummet utgår inte det monologiska klassrummet från elevers erfarenheter och istället för att reflektera kring läroböckernas information reproduceras läroböckernas innehåll. Kärnan i det dialogiska klassrummet är att elever ska lyssna till varandra, till exempel genom att använda sig av det klasskamrater säger och skriver som ett sätt att komma vidare i sitt eget tänkande. Eleverna kan referera, komma med andra åsikter eller utveckla dessa (Dysthe 1996:226).

2. 5 Skrivandet skapar ett kritiskt tänkande

Mona Blåsjö vid institutionen för nordiska språk i Stockholm har studerat hur studenter utvecklar sitt vetenskapliga tänkande. I avhandlingen *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer* (2004) visar hon att studenter behöver träna tillsammans med lärare och varandra om de ska kunna lära sig att tänka och skriva på ett mer analyserande sätt. Blåsjös studie visar att historiestudenterna lär sig kritiskt tänkande snabbare, om de tränar mer på att skriva och resonera redan från universitetens och högskolornas A-nivå kurser. Hon anser att tänkandet och skrivandet hör samman och att utveckla sitt skrivande är även att utveckla sitt tänkande. Hon menar att studenterna får djupare kunskap om de skriver mer själva, eftersom studenterna genom läsningen endast tar emot kunskap men när de skriver är de tvungna att vara aktiva och utvecklar därmed sin kunskap.

2. 6 Att skriva över ämnesgränserna

WAC är en förkortning för "Writing Across the Curriculum" som är namnet på den amerikanska metoden att använda skrivandet i alla ämnen. WAC-metoden har funnits på skolor i USA sedan 1975. Den här metoden går ut på att elever ska skriva ner sina tankar kring det ämne de studerar. Eleverna ska skriva på ett vardagligt språk och inget som de skriver blir bedömt (Madsén 1996:8).

Björk (1995) menar att oavsett om ämnet är språk, matematik, svenska, samhällsorienterande ämnen eller naturorienterande ämnen, finns det argument för att skriva i undervisningen. I ett exempel har en elev i skrift ombetts att beskriva och förklara principen för bråkräkning. Här visas möjligheterna att med pennans hjälp bearbeta ett kunskapsinnehåll. När eleven med hjälp av pennan förklarar principen för bråkräkning får den samtidigt med hjälp av språket klarhet i sina tankar samt att den befäster vad den lärt sig. I detta exempel bekräftas även orden ur kursplanen i svenska ”genom språket blir kunskapen synlig och hanterbar”. Björk (1995) anser att pennan är ett effektivt redskap i alla ämnen, eftersom den hjälper att synliggöra de egna tankarna samtidigt som detta leder till en fördjupad tankebearbetning.

2. 7 Metoder för att skriva i alla ämnen

2. 7. 1 Loggboken

Begreppet loggbok anspelar på fartygens loggböcker som används under resor till havs, men i undervisningen syftar dessa böcker till elevernas personliga upplevelser under resan genom ett ämne. Loggboken gör att läraren kan föra en skriftlig dialog med var och en av eleverna och genom detta hjälpmedel kan läraren följa elevens utveckling i ämnet. Inom skrivpedagogiken finns det många benämningar på loggboken, till exempel tankebok, studiejournal, dagbok och frågeteckenbok (Madsén 1996:17).

Molloy (1996) använder loggboken för att diskutera elevers läs- och skrivutveckling samt vägarna fram till det egna lärandet. Hon anser att loggböckerna är ett forum för åsikter och ett sätt för eleverna att kunna reflektera över eventuella svårigheter. När eleverna synliggör vad som är svårt kan läraren påbörja en dialog. Syftet med dialogen är för det första att eleven ska inse att problem som hör ihop med inläringen går att lösa, och för det andra att få eleverna att se att andra kan ha samma problem som de själva. Molloy anser att loggböckerna även kan användas för att eleverna ska kunna formulera tankar kring det egna lärandet, till exempel genom att de reflekterar kring frågor som: ”Vad var svårast idag?”, ”Vad behöver du ha förklarat igen?” och ”Vad ser du som största problemet?”. Madsén (1996:17) skriver likaså om de metakognitiva vinningarna med loggboksskrivande, och hon visar att det kan ske genom att elever får titta på vad de skrev i sina loggböcker ett par år tidigare och på så sätt få perspektiv på sin egen utveckling och sitt eget lärande.

2. 7. 2 Tankekarta

En tankekarta eller mind-map startar med att man skriver ner ett kärnord, utifrån vilket man sedan kan skriva ner associationer i olika grupper som anknyter till kärnordet. Strömquist (1993:69) anser att man på så sätt kan se elevernas olika utgångspunkter för ämnet och att tankekartor bland annat aktualiserar förkunskaper och frågor samt att de kan väcka intresse och motivera elever.

2. 7. 3 Kortskrivning

Kortskrivning innebär att elever med egna ord ska skriva kort och ofta i alla ämnen. Eleverna skriver främst för att synliggöra sina egna tankar kring ett ämne och eftersom innehållet är det viktigaste ska inte formen kommenteras. Molloy (1996) har andra benämningar på metodiska redskap som kan användas då eleverna ska skriva kort om något. Dessa kallas *fem minuters riktad skrivning*, *loopar* och *reflektioner*. Hon använder *fem minuters riktad skrivning* då eleverna ska formulera sina tankar kring en bestämd fråga, skriva vad man vet och inte vet kring ett ämne och att definiera begrepp. *Loopar* används när eleverna ska utforska sitt tänkande kring ett ämne genom olika idérika infallsvinklar. Det kan till exempel handla om att eleverna ska skriva ner spontana tankar kring ett ämne eller fördomar/lögner om något. I *reflektionerna* ska eleverna fundera över något som fångat uppmärksamheten antingen i en text eller i ett samtal. Genom dessa metoder kan läraren få tillgång till de funderingar som upptar elevers tankar, vilka sedan kan bli utgångspunkt för samtal kring det egna lärandet.

Madsén (1996) anser att läraren bör använda skrivandet vid olika moment i undervisningen, beroende på vilket syfte som finns med att låta eleverna skriva kort, och hon berör olika situationer då läraren kan använda kortskrivandet som ett metodiskt redskap i undervisningen; Under hemarbetet kan eleverna bland annat precisera frågor och dra ut det viktigaste ur texten. I början eller slutet av ett kursavsnitt kan det handla om att läraren med hjälp av kortskrivningen kan väcka elevernas intresse och aktualisera frågor. Vid lektionsstarten kan det vara fråga om att samla elevernas uppmärksamhet, och under genomgångar är syftet med skrivandet att eleverna ska fokusera centrala begrepp, anknyta till egna erfarenheter och formulera egna frågor. I slutet av en lektion kan skrivandet användas för att förbereda hemarbetet, summera det viktigaste och värdera lektionen.

2. 7. 4 Kunskapsjournal

Molloy (1996) tycker att man kan introducera kunskapsjournalen då eleverna ska söka den kunskap som de behöver för att utföra en uppgift. I kunskapsjournalen ska eleverna skriva *hur* de gjorde när de skaffade sig ny kunskap samt de funderingar och frågor som de kan ha kring den nya kunskapen. Genom att arbeta på det här sättet ska eleverna skriva *om* kunskapen istället för att reproducera innehållet i böcker. I enlighet med Vygotskij (Allard & Sundblad 1986) anser Molloy (1996) att förutsättningen för att kunskapen ska komma in i elevens tankevärld och bearbetas där är avhängigt av att eleven tränas på att beskriva vägen till kunskap genom sitt eget språk.

2. 7. 5 Processkrivning

Madsén (1996) nämner den kanadensiska forskaren Frank Smith som anser att innehållet i själva texten alltid måste komma först och i andra hand ska skribenten arbeta med formen. Madsén menar att arbeta med processinriktat arbete i synnerhet är bra för elever med skrivkramp. De slipper att bli hämmade då de till en början bara behöver tänka på innehållet. Strömqvist (1993) visar hur skrivandet kan delas in i olika stadier. På förstadiet börjar skribenten att analysera själva uppgiften genom att ta hänsyn till mottagare och syftet med texten, därefter kan författaren samla in, sortera och strukturera stoff. Därefter är det dags att göra en disposition och skriva ett första utkast. I efterstadiet ska texten bearbetas och skrivas om, då är det en fördel om man har någon som kan ge respons på texten.

2. 7. 6 Skrivportföljen

Skrivportföljen är ett metodiskt redskap som rent praktiskt innebär att elevers texter samlas i olika mappar. Eleverna får efter en tid, det kan röra sig om månader eller år, möjlighet att granska och bedöma sin egen text. Syftet med den här metoden är enligt Molloy (1996:279) att eleverna ska kunna se att ”utveckling är något som sker över tid” och inte under ett lektionspass. Hon menar vidare att elevtexterna samt deras reflektioner ger förståelse för det *tänkande* som är förbundet med utvecklandet av språket, skrivandet och lärandet. Genom att bedömningen av de egna texterna ligger hos eleven själv växer deras förmåga att reflektera över och engagera sig i det egna lärandet.

3 PROBLEMPRECISERING FÖR DEN EMPIRISKA DELEN

Min teoretiska och metodologiska utgångspunkt och översikt av läroplan och litteratur om skrivande och samtal i undervisningen utmynnar i följande frågor:

- Hur används skrivande och samtal som ett redskap för lärande av ett antal lärare för skolår 7-9 i samhällsorienterande ämnen, naturorienterande ämnen, matematik, moderna språk samt svenska.
- Vilka metoder använder informanterna för skrivande och samtal i undervisningen? När och varför används dessa metoder?
- Finner lärarna i samhällsorienterande ämnen, naturorienterande ämnen, matematik och moderna språk delar av kursplanen i svenska användbar även i dessa ämnen?

4 UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE

4. 1 Val av intervjusort

I den här undersökningen har den intervjumetod används som Denscombe (2000) kallar för semistrukturerade intervjuer. Metoden handlar om att intervjuaren har en färdig lista med frågor som ska besvaras, men till skillnad från de mer strukturerade intervjuerna tillåts informanten i högre grad utveckla sina synpunkter och idéer.

4. 2 Val och beskrivning av informanterna

De praktiska förutsättningarna för denna undersökning har gjort det tvunget att välja informanter inom ett begränsat geografiskt område. Gruppen av informanter består av nio lärare från en skola i nordvästra Skåne, och de har allt från två till tjugofem års erfarenhet inom läraryrket. Tre av informanterna är lärare i naturorienterande ämnen och matematik, varav två är män och en kvinna. Två kvinnor är språklärare och en kvinna är lärare i språk och i samhällsorienterande ämnen. En kvinna och två män är enbart lärare i samhällsorienterande ämnen.

4. 3 Förberedelser inför intervjun

I enlighet med de normer som gäller för genomförande av intervjun frågade jag först om tillstånd hos skolans rektor. Intervjutillfällena fördelades under fyra dagar beroende på svårigheter med att hitta disponibel tid under en och samma dag. Platsen för intervjuerna var i ett av skolans konferensrum, som har god akustik, vilket var en förutsättning för en lyckad ljudupptagning. Inför intervjuerna valdes kassetband med en speltid på 45 minuter per sida, för att undvika misstaget att kassetterna skulle ta slut mitt i intervjun.

4. 4 Genomförande av intervjun

Denscombe (2000) betonar vikten av att skapa en bra atmosfär vid intervjun. Syftet med detta är att informanterna ska uppleva att de kan tala öppet kring ämnet som avhandlas. Innan intervjun började berättade jag kort om undersökningens syfte samt om mitt eget intresse för ämnet. Informanterna försäkrades även om att allt som sägs under intervjun kommer att behandlas konfidentiellt. Samtliga informanter fick även bekräfta sin tillåtelse att bli inspelade på band under intervjun. Tack vare ljudupptagningarna har det funnits en fullständig dokumentation av det som sagts under intervjun.

Under intervjun användes olika intervjuknep, för att få informanten att utveckla sina idéer, till exempel bad jag om exempel och klargöranden. Svaren kontrollerades även genom att det som informanten sagt sammanfattades i mina ordalag, innan nästa fråga avhandlades. Syftet med detta var dels att ta reda på om informanten hade något mer att säga och dels att se till att svaret uppfattats korrekt.

Intervjuerna avslutades i enlighet med Denscombes (2000) råd, att ge informanten tid till att ta upp eventuella saker som han eller hon vill ha sagt om ämnet. Slutligen uttrycktes ett tack till att informanten deltagit och upplåtit sin tid för intervjun.

4. 5 Sätt att bearbeta materialet

Utskrifter av ljudupptagningarna från intervjuerna gjordes om möjligt direkt efter intervjun eller då alla intervjuer för dagen var genomförda. Var och en som har gjort ett dylikt arbete vet att det är mödosamt. Fördelen med att göra noggranna utskrifter av ljudupptagningarna är att det är lätt, att bläddra igenom ett antal textsidor för att plocka ut de intressanta delarna av vad som sades under intervjun.

5 REDOVISNING OCH ANALYS AV RESULTAT

5. 1 Skrivande i undervisningen

5. 1. 1 Samhällsorienterande ämnen

Den ena av de manliga lärarna i samhällsorienterande ämnen berättade att han försöker komma ifrån att elever skriver av text. Fördelen med att använda en metod där eleverna har föga möjlighet att skriva av böckerna är, menade han, att eleverna tvingas att tänka efter själva. Den andra av de manliga lärarna i samhällsorienterande ämnen låter också eleverna tänka självständigt genom att de på prov får utredande frågor, som de ska ha förberett hemma. Han framhåller att skrivandet gynnar elever som är duktiga i svenska, vilka inte sällan är tysta flickor. I den kvinnliga lärarens undervisning i de samhällsorienterande ämnena är det främst under berättarfrågorna på proven, som eleverna är tvungna att resonera, jämföra och dra slutsatser. Hon betonar i likhet med en av de manliga lärarna att det ofta flickor som har övertag när det gäller skrivande, eftersom de enligt henne är tålmodiga och duktiga på att formulera sig.

Lärarna i de samhällsorienterande ämnena lägger kärnan i undervisningen på att elever ska träna på att tänka utredande och att eleverna även blir bedömda efter sin förmåga att resonera kring olika företeelser. Dessa lärare har uppmärksammat att vinnarna i det nya betygssystemet är de elever som har språket i sin makt. Lärarna ser ett samband mellan att de elever som har framgång i de samhällsorienterande ämnena även är duktiga i svenska och dessa elever är ofta tysta flickor.

5. 1. 2 Naturorienterande ämnen och matematik

En av de manliga lärarna i de naturorienterande ämnena och matematik förklarade att om en elev inte lyckas med en matematisk uträkning, kan eleven få möjlighet att istället beskriva i skrift hur han/hon tänker. Syftet med att låta eleven skriva är att läraren ska få ett kvitto på om eleven har tanken klar. När elever får möjlighet att i skrift beskriva hur de tänker, klär de sina tankar i ord och de befäster även för sig själva hur uträkningen går till. De skapar på så sätt förutsättningar för ett lärande som inte längre handlar om att lära sig läroböckernas typexempel utantill.

Samtliga lärare i naturorienterande ämnen och matematik framhöll att skrivande framförallt används under laborationerna i ämnet fysik. Eleverna ska redovisa laborationerna genom att

sätta upp en hypotes, beskriva händelseförloppet, beskriva vad de har gjort och slutligen formulera en slutsats. Genom att arbeta med laborationsrapporter som undervisningsform blir språket ett tankeredskap och skrivandet används på så vis som ett medel till lärande.

Något som tydligt åtskiljer en av de manliga lärarna och den kvinnliga läraren är synen på att låta eleverna skriva av från tavlan. Den kvinnliga läraren låter alltid eleverna skriva av från tavlan och hon ser det som ett bra sett att lära, eftersom ”när eleverna skriver av tavlan så ser de både vad som står och vad de skriver”. Den manliga läraren låter eleverna sällan skriva av från tavlan, eftersom han inte riktigt tror på den metoden, ”för då går energin åt till att skriva och de kanske inte läser det som de har skrivit”. Han framhåller att det är viktigare att eleverna lyssnar och är aktiva, sedan kan de läsa vad som står i boken.

5. 1. 3 Moderna språk och svenska

En av lärarna i moderna språk och svenska påpekar att läroplanen förespråkar skrivande som undervisningsform och det därmed är ett av lärarnas uppdrag. Hon anser dock att det har blivit mindre skrivande i undervisningen än det var tidigare, vilket dels beror på att arbetsbördan har blivit större på andra områden och dels på grund av att det har blivit allt vanligare med Internetplagiat, något som gör att hon föredrar att istället låta eleverna hålla muntliga redovisningar.

5. 2 Samtal i undervisningen

5. 2. 1 Samhällsorienterande ämnen

En av de manliga lärarna använder gruppdiskussioner som en undervisningsform, men han påpekar att möjligheterna att genomföra dessa diskussioner är avhängiga av vilken grupp som undervisas. Han låter eleverna först tänka själva och skriva ner reflektioner, sedan ska eleverna diskutera gruppvis, därefter följer en helklassdiskussion. Den här läraren uttrycker att många elever har svårt för att analysera, reflektera och tänka ut egna saker; dessutom är det svårt att få tysta flickor att våga tala. Han finner däremot att samtalet är utmärkt i den bemärkelsen att eleverna får höra hur de andra i gruppen tänker och att han själv kan ställa följdfrågor till eleverna.

5. 2. 2 Naturorienterande ämnen och matematik

Den kvinnliga läraren i naturorienterande ämnen och matematik anser att hennes undervisning är mycket lärarledd, vilket hon motiverar med att det är mycket stoff som ska hinnas med. Hon berättar att hon använder dialog som undervisningsform och dialogen är oftast mellan lärare och elev. Ibland låter hon eleverna arbeta i par och då samtalar de, men grupparbeten blir det däremot mycket sällan. Hon menar att samtal gör det möjligt att skapa ett samspel där hon inte är för dominant, men samtidigt är det fara att eleverna kommer in på sidospår i diskussionen och det finns därmed en risk att allt innehåll i ämnet inte hinns med. Den ena av de manliga lärarna förespråkar i likhet med den kvinnliga kollegan en så kallad lärarledd dialog, men han låter även eleverna försöka lösa problem i gruppdiskussioner. Han anser att vinningen med gruppdiskussionerna är att de lyssnar på varandra och kan därmed utveckla sin egen kunskap och insikt. Den andra av de manliga lärarna förordar den undervisningsform som han själv kallar katederundervisning. Genom att han använder berättandet är målet är att eleverna på så sätt ska komma igång med att ställa frågor kring det han berättar.

5. 2. 3 Moderna språk och svenska

En av lärarna i moderna språk och svenska förklarar att hon är vän av det goda samtalet; hon menar att det är lätt att lärarna står och är aktörer och eleverna bara blir medspelare. För att inleda samtalet brukar hon utgå från olika uppgifter, det kan exempelvis vara en text, en författare, någon dagsaktuellnyhet etc. Hon anser att vinsten med samtalet är att eleverna lär sig att avbryta, tänka snabbt och framföra sin åsikt. En annan av lärarna använder bara samtalet i olika kommunikationsövningar eller muntliga presentationer, eftersom hon anser att det är för avancerat för eleverna att framföra åsikter, tankar och idéer på ett främmande språk.

5. 3 Metodiska redskap för samtal och skrivande

En lärare från de tre olika grupperna: naturorienterande ämnen med matematik, samhällsorienterande ämnen, moderna språk med svenska, använde loggboken i undervisningen. Dessa lärare nyttjade loggboken som en brevväxling, vilken skapar en personlig kontakt mellan lärare och elev. En av lärarna som inte använder loggboken uppger att det är på grund av tidsbrist och en annan av lärarna menar att det är något som har används tidigare, men det har tagits bort på grund av att eleverna upplevde att det inte var meningsfullt.

Samtliga av lärarna i samhällsorienterande ämnen och en av lärarna i naturorienterande ämnen och matematik uppger att tankekartan används då de inleder ett nytt arbetsområde. De tycker att det är ett bra sätt att undersöka elevernas förkunskaper om ämnet som ska bearbetas. Lärarna i samhällsorienterande ämnen menar även att tankekartan är bra för att få struktur på ämnesinnehållet.

Kortskrivning används endast av den lärare som undervisar i språk och samhällsorienterande ämnen, hon låter eleverna skriva korta reflektioner kring en öppen fråga som hon ställer i slutet av en lektion.

Processkrivning används av samtliga lärare i språk och de anser att metoden är bra för språkutvecklingen. En av språklärarna kritiserar de nationella provens uppsatsskrivande, eftersom det inte finns något utrymme till att arbeta med skrivandet som en process, där texten utvecklas genom åtskilliga bearbetningar. En lärare i naturorienterande ämnen med matematik och en i samhällsorienterande ämnen brukar låta elever i samspel med varandra få ge synpunkter på varandras texter.

Lärarna i den här undersökningen använder alltså följande redskap för skrivandet: loggbok, tankekarta, kortskrivning och processkrivning. Följaktligen användes varken kunskapsjournal eller skrivportföljen av någon.

5. 4 Åsikter om språkets betydelse för lärandet

En av de manliga lärarna i naturorienterande ämnen och matematik anser att han, liksom även kollegerna, ser snävt på betydelsen av användandet av skrivande och samtal som undervisningsform. Den här läraren understryker vikten av att elever skapar sig en egen uppfattning istället för att skriva av böckers innehåll. Han belyser även att alla lärare enligt läroplanen har ett gemensamt ansvar för att eleven utvecklar sitt språk, eftersom en människa utan ett språk, i hans mening, är en människa med ett handikapp. Hans åsikter står i motsats till den intervjuade manliga kollegan i naturorienterande ämnen och matematik. Kollegan anser att språket är viktigt för lärandet, men trots detta hör språkutveckling inte hemma i de naturorienterande ämnena och matematik, eftersom där finns det andra mål att sträva mot. För att förtydliga sin åsikt ger han ett exempel: ”Matematik finns överallt, men bara därför ska det inte vara ett mål inom alla ämnen”.

En av de kvinnliga lärarna i samhällsorienterande ämnen anser att språket är grundläggande för allt lärande. Hon menar att språket borde ha en nyckelställning i allt skolarbete, eftersom det viktigaste som en elev kan få under skoltiden är språkfärdigheter. En kvinnlig lärare som undervisar både i språk liksom samhällsorienterande ämnen tycker, i likhet med den manliga läraren i samhällsorienterande ämnen, att svenska och samhällsorienterande ämnen hör ihop. I samhällsorienterande ämnen används såväl skrivande och samtal och de elever som saknar språkfärdigheter får svårigheter med att, som han uttrycker det, ”hänga med” i undervisningen.

6 DISKUSSION

6. 1 Metoddiskussion

Denscombe (2000) påpekar att de undersökningar som har gjorts om intervjuer visar att data påverkas av intervjuarens identitet, det vill säga informanterna svarar olika beroende på hur de uppfattar den som ställer frågorna. Till exempel kan forskarens ålder, kön och utbildningsmässiga kvalifikationer påverka hur mycket information informanterna vill dela med sig av. Att informantens uttalanden kan påverkas av forskarens personliga identitet skapar givetvis frågetecken kring tillförlitligheten i intervju som undersökningsmetod. I enlighet med Denscombes (2000) rekommendationer har målet varit att dölja mitt eget ”jag”, genom att bland annat förhålla mig passiv och neutral till informantens uttalanden under intervjuerna. Det innebär att man måste akta sig för att visa upprördhet, förvåning eller belåtenhet genom kroppsspråket, trots att jag har varit medveten om detta, kan det inte garanteras att informanternas svar inte har påverkats av mitt ”jag”.

Jag tror i likhet med Denscombe (2000:140) att det i dessa situationer kan hända att informanterna svarar som de tror förväntas av dem. Vissa lärare uppfattade att frågorna i intervjun låg nära svenskämnet, och med tanke på att jag snart är färdigutbildad lärare i svenska föreföll det ibland som om de kände sig besvärade och önskade att justera sin åsikt gentemot min.

6. 2 Diskussion av undersökningens resultat

Det kan visserligen stämma att arbetsbördan för lärare har ökat så mycket att utrymmet för att läsa elevtexter kraftigt har minskat. Men det skrivande som läroplanen förespråkar måste inte handla om stora arbeten som tar lång tid att läsa och som dessutom kan vara hämtade från nätet. Om lärare av rädsla för plagiat från nätet drar ner på elevernas eget skrivande skapas lätt en ond cirkel: ju mindre säkra eleverna är på eget skrivande desto större är benägenheten till att låna från nätet. Skrivandet som undervisningsform kan istället med fördel handla om att eleverna skriver korta reflektioner på handskrivna lappar. Kortskrivning är en enkel och snabb metod för att låta elever i enlighet med läroplanens förordande uttrycka tankar och idéer i skrift. Det är märkligt att endast en av lärarna använder kortskrivning som ett medel till lärande i undervisningen. Hennes tillvägagångssätt att låta eleverna skriva korta reflektioner kring en fråga som hon ställer i slutet av lektionen är en metod som borde användas av lärare i alla ämnen.

Dysthe (1996) menar att undervisningen i traditionella klassrum ofta är monologisk, vilket betyder att den inte utgår från elevens erfarenheter och istället för att reflektera kring läroböckernas information reproducerar deras innehåll. En av lärarna i samhällsorienterande ämnen motarbetar reproducerande skrivande genom att han låter eleverna skriva ner sina reflektioner kring ämnesinnehållet innan samtalet börjar. Dysthe (1996) förespråkar att eleverna ska lyssna på varandra, till exempel genom att använda sig av klasskamraters uppfattning som ett sätt att komma vidare i sitt tänkande. En av lärarna i samhällsorienterande ämnen och en i naturorienterande ämnen använder klass- och gruppdiskussioner som en undervisningsform. De tycker att samtalen i likhet med Dysthe (1996) är utmärkta i den bemärkelsen att eleverna får höra hur de andra i gruppen tänker och att de genom att lyssna på varandra kan utveckla sin egen kunskap och insikt. En lärare menar att ett samtal pågår, när eleverna lyssnar på vad som berättas från katedern och sedan kan komma igång att ställa frågor kring det. Även om det viktigaste som en elev kan få under skoltiden är färdighet i språket så måste detta kopplas till ämneskunskaper; djupa ämneskunskaper fås ju lättast från den som sitter inne med dem det vill säga läraren. Men förutsättningen för att samtalet ska bli en lärande miljö är att eleverna är aktiva i samtalet.

En av lärarna i samhällsorienterande ämnen har i likhet med Einarsson och Hultmans (1984) undersökning uppmärksammat att tysta flickor har svårt för att komma till tals i diskussioner. Det här är ett problem, eftersom flickor enligt resultatet i denna undersökning tenderar att blir "offentlighetens tigare", då de under skoltiden inte får samma förutsättningar att ta för sig av samtalsutrymmet som pojkarna. I Einarsson och Hultmans (1984) undersökning uppges att lärare i snitt tar två tredjedelar av samtalsutrymmet till förfogande. De intervjuade lärarna för naturorienterande ämnen och matematik förespråkar lärarledd dialog och katederundervisning, vilket gör att man kan förmoda att även de tar två tredjedelar av samtalsutrymmet. När lärarna dominerar samtalsutrymmet i den här utsträckningen, borde denna fråga vara berättigad: Vem är det egentligen som får möjlighet att använda lektionerna till att utveckla sitt tänkande och språk? Läraren eller eleverna?

6. 3 Resultatens konsekvens för yrkesrollen

Det dialogiska klassrummet bygger på samspel mellan läraren och eleverna samt mellan eleverna själva. Grundsynen bakom Lpo 94 är också ett interaktivt klassrum. Den starka traditionen bakom det monologiska klassrummet kan bero på lärarens behov av att ha kontroll över undervisningen, och att släppa fram eleverna i enlighet med grundidén bakom det dialogiska klassrummet kan kosta på för yrkesrollen. Men intentionen är inte att läraren ska abdikera från sin plats vid katedern till förmån för elevernas diskussion, eftersom läraren inte kan stiga åt sidan och ändå vara den som ska bedöma och sätta betyg på eleverna. Det är lärarens uppgift att förmedla kunskap till eleverna och interaktionen i undervisningen ska leda till att eleverna når de mål för kunskap och färdighet som är uppställda i kursplanen. Skillnaden mellan det monologiska och det dialogiska klassrummet består i *hur* lärarna förmedlar denna kunskap och hjälper eleverna fram till dessa färdigheter. För att lärare ska kunna gå från det monologiska till det dialogiska klassrummet krävs medvetenhet kring skillnader mellan dessa klassrum samt en metodisk medvetenhet i planeringen av skolarbetet.

7 SAMMANFATTNING

Vygotskijs idéer kring sambanden mellan tanke och språk och Dysthes studier kring dialogiska klassrumsklimat bildar grundvalen för denna undersökning. Vygotskijs position är att tankarna blir synliga genom orden och Dysthes på detta grundade huvudargument för dialogiska klassrumsklimat bejakas *a priori*.

I den empiriska delen av den här uppsatsen finns intervjuer som har gjorts med lärare för skolår 7-9. Dessa undervisar i naturorienterande ämnen, samhällsorienterande ämnen, matematik, svenska samt moderna språk. Intervjuerna handlar om hur lärarna använder samtal och skrivande i undervisningen, vilka metodiska redskap som kommer i bruk för samtal och skrivande, samt i vilken mån de anser att språket har en grundläggande betydelse för lärandet.

Ett resultat av den empiriska undersökningen är att lärarna i de samhällsorienterande ämnena och språk hade större medvetenhet om skrivande och samtal som medel till lärande än lärarna i naturorienterande ämnen. Undersökningens diskussion visar att det är viktigt att lärare har insikt i *hur* de ska arbeta med skrivande och samtal i undervisningen, eftersom det påverkar huruvida eleverna får rätt förutsättningar att arbeta efter läroplanens anvisning om att eleverna skall kunna uttrycka tankar och idéer i tal och i skrift.

REFERENSER

Allard, B. & Sundblad, B. (1986) *När vi läser och skriver ...* Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Björk, M. (1995) Att lära genom att skriva, Ett tanke- och inlärningsverktyg över ämnesgränserna. Lendahls, B. & Runesson, U. (red), *Vägar till elevers lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Blåsjö, M. (2004) *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Denscombe, M. (2000) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur.

Dysthe, O. (1996) *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.

Einarsson, J. & Hultman, T-G. (1984) *Godmorgon pojkar och flickor*. Malmö: Gleerups.

Molloy, G. (1996) *Reflekterande läsning och skrivning*. Lund: Studentlitteratur.

Sandström Madsén, I. (1996) *Skriva för att lära*. Kristianstad: Centrum för kompetensutveckling Högskolan Kristianstad.

Strömquist, S. (1993) *Skrivprocessen*. Lund: Studentlitteratur.

Utbildningsdepartementet (1994): *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94*.

Intervjufrågor

1. Hur använder du skrivande i undervisningen?
2. Hur använder du samtal i undervisningen?
3. Ser du några nackdelar/fördelar med att låta elever använda skrivande som redskap i undervisningen?
4. Ser du några nackdelar/fördelar med att låta elever använda samtal som redskap i undervisningen?
5. Använder du dig av skrivande och samtal i den utsträckning du vill? Om inte. Varför?
6. Vilka av följande metodiska redskap för skrivande och samtal i undervisningen känner du till?
 - Loggbok, tankebok, studiejournal, dagbok eller frågeteckenbok: Läraren för en skriftlig dialog med var och en av eleverna.
 - Tankekarta eller mind map: Ett kärnord skrivs ner utifrån vilket man sedan kan skriva ner associationer i olika grupper som anknyter till kärnordet.
 - Kortskrivning, fem minuters riktad skrivning, loopar eller reflektioner: Eleverna skriver kort och ofta i alla ämnen exempelvis under hemarbetet, under genomgångar, i slutet av en lektion etc.
 - Kunskapsjournalen: Eleven söker för journal över hur han/hon inhämtar kunskap.
 - Processkrivning: Interaktion mellan lärare och elev i utvecklandet av elevtexter.
 - Skrivportföljen: Elevernas texter förvaras i en mapp och eleven får efter en tid granska och bedöma sin text.

7. Använder du någon av ovanstående metoder?

8. Om du använder någon av ovanstående metoder, när och varför använder du dem?

I kursplanen för svenska står det följande:

”Språket är också en väg till kunskap och det är av grundläggande betydelse för lärandet. Med hjälp av språket erövrar eleverna nya begrepp, de lär sig se sammanhang, tänka logiskt, granska kritiskt och värdera. Deras förmåga att reflektera och förstå omvärlden växer. Språket har en nyckelställning i skolarbetet. Det utvecklar människans tänkande och kreativitet, hennes relationer till andra och hennes personliga och kulturella identitet. Genom språket blir kunskap synlig och hanterbar. Språkförmågan har alltså stor betydelse för allt arbete i skolan och för elevernas fortsatta liv och verksamhet.”
(Utbildningsdepartementet)

9. Vad tror du om att använda delar av kursplanen för svenska i ”dina” ämnen, till exempel den ovan?